

ВІДГУК

додаткового офіційного опонента на дисертаційну роботу

Хохоня Михайла Петровича

**«Формування оборонних споруд монастирів Західної України
у XVII-XVIII століттях»**

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури
за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Актуальність теми. Монастирські комплекси, збудовані на території Західної України впродовж XVII-XVIII ст., являють собою цінні об'єкти для наукового дослідження з багатьох причин. По-перше, загальновідомо, що їх поява, функціонування, розвиток пов'язані з формуванням, утворенням, занепадом тих чи інших держав, суспільна та релігійна свідомість в яких формувалась під впливом і, значною мірою, завдяки діяльності чернечих громад (чину, орденів та ін.). По-друге, засновані за різних суспільно-політичних обставин, оборонні монастирі, як архітектурно-просторові утворення, відображали особливості державної ідеології, ідентифікуючи духовно-релігійні пріоритети вищих суспільних класів, уявлення про їхню соціальну і духовну місію, систему цінностей свого часу, були матеріальним втіленням і символом форпостів віри, фіксували етапи становлення сакральної і оборонної архітектури. Водночас, кожний з об'єктів став невід'ємною і органічною частиною ландшафтів давніх міст і містечок регіону, образ яких сформувався нерідко саме завдяки будівництву оборонного монастиря. По-четверте, впродовж століть структура, композиція, морфологія, стилістика оборонних монастирів зазнавали змін, поступово трансформувалось середовище навколо, яке поглинало одну з наймасштабніших, просторово і функціонально найскладніших його складових – оборонну систему. Її втрати чи видозміни у багатьох випадках суттєво змінюють ідентичність середовища, його самобутність та унікальність. Дослідження особливостей формування оборонної системи монастирів, її складових, етапів розвитку дасть можливість створити унікальну базу для максимально можливої регенерації середовища населених пунктів, в яких вони розташовані, тим самим

збільшити їх потенціал як духовних, паломницьких та туристичних центрів в Україні.

Усі названі аргументи, на наш погляд, підтверджують незаперечну **актуальність** даної дисертаційної роботи.

Наукова новизна результатів, отриманих в підсумку даного дисертаційного дослідження не викликає сумніву. Зокрема, відзначаються новизною:

- визначений здобувачем комплекс чинників, що мали найбільший вплив на формування оборонних споруд монастирів у XVII-XVIII ст.;
- сформульовані і обґрунтовані особливості формування оборонних споруд монастирів у середмісті і поза ним;
- запропоновані автором моделі містобудівної регенерації монастирів, опрацьовані на основі комплексної методики вивчення оборонних споруд монастирів.

Значення результатів дисертаційної роботи для теорії і практики. У роботі систематизовано та проаналізовано значну кількість монастирських комплексів Західної України досліджуваного періоду. Накопичений фактологічний матеріал стосовно історії створення, функціонально-планувальної структури, архітектурної стилістики, матеріалу спорудження сам собою є цінним теоретичним джерелом для подальших досліджень розвитку монастирських комплексів, міст, на території яких розташовується ці об'єкти. Водночас, опрацьований фактологічний матеріал може бути використаний при підготовці довідкових видань з історії архітектури України. Не менш вагомим здобутком є можливість використання результатів дослідження в навчальному процесі при підготовці архітекторів, реставраторів: при розробці навчальних програм, лекційних курсів, посібників та підручників. Потенціал практичного використання результатів роботи у архітектурно-пам'ятоко'охоронній та містобудівній діяльності підтверджений участю автора у розробці «Історико-архітектурного опорного плану смт Підкамінь», генерального плану с.Лешнів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота включає всі необхідні структурні частини і складається із розширеної анотації, вступу, п'яти розділів, загальних висновків (132 с. основного тексту), списку використаних джерел (195 позицій на 18 сторінках), додатків на 70 сторінках.

У **вступі** дисертації обґрунтована актуальність роботи, сформульовані основні вихідні положення: мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Наукова новизна результатів, теоретична та практична значимість роботи визначена достовірно. У розділах роботи та висновках повністю розкрито основні результати дослідження.

У Розділі 1 **«Історіографія та методика дослідження архітектури монастирів Західної України XVII-XVIII ст.»** представлено глибокий і різнобічний аналіз бази джерел дослідження, а також сформовано методику їх проведення. У першому пункті дисертант розглядає окремо вербальні (рукописні та друковані), картографічні та іконографічні матеріали. Логічно вибудовуючи фактографічну та теоретичну основу дисертації, автор характеризує візитації монастирів, історичні трактати, акти фундацій (першоджерела) та друковані джерела, що охоплюють період XVII - поч. XX ст. На наступному етапі вичерпно характеризує наукові публікації аналітичного характеру XIX-XX ст., присвячені історичному та суспільному тлу формування монастирів, історії римо-католицьких орденів, греко-католицьких та православних церков, їх містобудівним та архітектурно-стилістичним особливостям в загальноєвропейському та українському соціокультурному контекстах.

В результаті ґрунтовних попередніх досліджень була сформований перелік об'єктів (71 оборонний монастир), які піддаються аналізу в дисертації.

В окремому підрозділі М.П.Хорхонем визначено відповідний до теми роботи комплекс методів та окреслено основні етапи реалізації досліджень, що дозволяють вирішити основні завдання і, в підсумку, досягти мети дисертації.

У Розділі 2 **«Передумови та чинники формування оборонних споруд монастирів Західної України у XVII-XVIII ст.»** проаналізовано феномен чернецтва у історико-політичному, культурному, церковно-політичному та релігійному аспектах в період Київської Русі, Князівства Литовського та Польщі (Речі Посполитої) і комплекс відповідних чинників, що сприяли поширенню монастирського будівництва у досліджуваному регіоні. Досконала обізнаність здобувача з історичним та архітектурно-містобудівним контекстом епохи, продемонстрована при аналізі сталих та динамічних (змінних) чинників, що

визначили формування і розвиток монастирського оборонного зодчества, розглянутого на конкретних прикладах значного числа комплексів і ансамблів. Цілком обґрунтованим є відстеження еволюції об'ємно-просторової структури елементів фортифікацій у зв'язку з удосконаленням вогнепальної зброї та артилерії, що суттєво вплинуло на адаптацію оборонних укріплень, зміну схеми і композиції їх розташування, конструктивну систему, архітектурне вирішення і загальний образ монастирських комплексів.

У Розділі 3 **«Оборонні споруди монастирів Західної України у XVII-XVIII століттях: архітектурно-композиційний аспект»** автором проаналізовано особливості структури оборонних монастирів у різних умовах містобудівної локації: за середмістям та у середмістях міст. У підрозділах ретельно досліджено планувально-композиційні типи оборонних споруд монастирів за рядом критеріїв: типом розпланування оборонних споруд, конфігурацією і структурою оборонних ліній. Окремо проаналізовано найпоширеніші типи оборонних споруд, конструктивні особливості та застосовувані будівельні матеріали у кожному з типів. Необхідно відзначити вдалу спробу аналізу підходів до формування системи укріплень монастирів різних чернечих орденів (ЧСВВ, оо. Бернардинів, оо. Домініканів, оо. Єзуїтів, оо. Капуцинів та ін.), що дозволяє з'ясувати спільне і відмінне у розташуванні комплексів і формуванні їх оборонної системи.

У розділі 4 **«Принципи та особливості формування оборонних споруд монастирів Західної України у XVII-XVIII століттях»** комплексно проаналізовано просторово-планувальну взаємодію монастирів і міського середовища, що виникала внаслідок врахування зовнішніх і внутрішніх чинників та детермінант різного змісту, про які йшлося у другому Розділі роботи: «монастир»-«місто», «монастир»-«ландшафт», «монастир»-«чернечий орден», «монастир»-«держава», «монастир»-«можливості», «монастир»-«статус», «монастир»-«функції». Як вірно зазначає М.П.Хорхонь, логічною, підсумковою, ланкою, що демонструє цілісне матеріальне вираження дії усіх названих чинників, є архітектурно-містобудівний комплекс монастиря з його композиційно-просторовими та архітектурно-стилістичними ознаками. Дисертант зосереджує окрему увагу на особливостях інтеграції

загальноміської і монастирської оборонної систем та їх елементів. Для обґрунтування теоретичних положень автор розглядає особливості і прийоми модернізації укріплень під впливом європейської практики фортифікації монастиря оо. Бернардинів у Львові і Сокалі, монастиря оо. Францисканців у Межирічі Острозькому, монастиря ЧСВВ у Почасві, монастиря оо. Домініканців у Підкамені та ін.

У Розділі 5 **«Рекомендації щодо реставрації та музеєфікації оборонних споруд монастирів»** досліджено стан збереженості монастирських комплексів за комплексом критеріїв: за технічним станом оборонних споруд та структурним збереженням (планувальної структури та елементів). Спираючись на вагомі кількісні та якісні результати власних натурних обстежень монастирських оборонних споруд та апробовані наукові підходи і методи містобудівної регенерації, містобудівної ревалоризації, автором запропоновано комплекс пам'яткоохоронних дій, спрямованих на збереження матеріальних структур і підтримку належного фізичного стану, в тому числі, шляхом консервації збережених об'єктів – складових об'ємно-просторової структури монастирів, їх музеєфікації, комплексної реставрації, а також – функціональної адаптації.

Висновки за розділами та загальні висновки дисертації відображають наукові та практичні результати дослідження.

Повнота викладу матеріалу в опублікованих працях. за темою дисертації є достатньою, про що свідчить кількість опублікованих праць. Основний зміст та висновки досліджень висвітлені у 10 наукових публікаціях, з них – 3 статті у наукових фахових виданнях України, 2 – у періодичних наукових виданнях інших країн. Результати досліджень були також опубліковані у двох збірниках тез доповідей (2017, 2018 р.).

Автореферат повністю відображає основний зміст, положення та висновки дисертації, дозволяє дати оцінку логічності послідовності виконання поставлених у роботі завдань. За обсягом відповідає встановленим вимогам. Зміст автореферату **ідентичний** основним положенням дисертації, чітко відображає загальні ідеї та висновки роботи.

Оцінка мови, стилю та оформлення дисертації й автореферату.

Дисертаційну роботу написано на високому фаховому рівні. Стиль викладення результатів теоретичних досліджень, наукових положень, висновків доступний та забезпечує адекватність їх сприйняття. Дуже позитивне враження справляє ретельне опрацювання ілюстративної частини дисертаційної роботи, як аналітичних схем і креслень, так і гіпотетичних реконструкцій монастирських комплексів, що підтверджує професіоналізм автора як науковця і архітектора. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає вимогам державних стандартів і ДАК МОН України.

Загалом, позитивно оцінюючи роботу М.П.Хохоня, маємо підстави висловити деякі **зауваження** та **побажання**:

1. Характеризуючи комплекс методів, що використовувались в процесі дослідження, здобувач цілком обґрунтовано виділяє групу методів, що використовуються винятково в архітектурознавстві, називаючи їх архітектурно-професійними (с.43). Проте, у методології комплекс методів, використовуваних у конкретній науці – сфері наукового пізнання, прийнято називати спеціальними методами.

2. Вважаю недоцільним повтор інформації щодо переліку монастирів і місцевостей, де формувались власні оборонні лінії, у тексті і висновках по третьому розділу.

3. У загальних висновках дисертації автор не досить чітко окреслює архітектурно-композиційні характеристики оборонних споруд монастирів досліджуваного періоду, обмежуючись лише перерахуванням типів оборонних ліній і їх поєднання у складних конфігураціях захисту.

4. На мою думку є зайвим зазначення в дисертації та авторефераті числа монастирів, що відповідають тим чи іншим критеріям архітектурно-містобудівного та композиційно-просторового аналізу: кількість об'єктів, які досліджує автор, достатня для верифікації результатів дослідження, які не викликають сумнівів.

5. Доречним було б включити у роботу термінологічний словник, зважаючи на широке використання здобувачем ряду спеціальних рідко використовуваних

термінів і понять – назв систем та елементів фортифікаційних споруд (данскер, равелін, гласіс, ескарп, контрескарп, горжа та ін.), і вилучити з тексту тлумачення деяких з них (наприклад, характеристики стінової, баштової, бастейної, бастіонної систем оборони (с.65-66)).

Втім, зазначені зауваження, на мою думку, не знижують загалом високий науковий рівень виконаного дослідження і не впливають на його позитивну оцінку. Дисертація на тему «Формування оборонних споруд монастирів Західної України у XVII – XVIII століттях» є завершеною науковою працею, в якій отримано нові обґрунтовані наукові результати щодо принципів, особливостей формування та архітектурно-композиційних характеристик оборонних монастирів регіону Західної України у названий період. Проведені дослідження вирізняються незаперечною науковою новизною і виконані на високому науковому рівні із використанням сучасних дослідницьких методів.

Робота повністю відповідає вимогам пунктів 9 та 11 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. №656), що висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор – **Хохонь Михайло Петрович** – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Доктор архітектури, доцент,
завідувач кафедри архітектури та
середовищного дизайну Національного
університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне

О.Л.Михайлишин

Підпис О.Л.Михайлишин засвідчую:

Вчений секретар НУВГП

23 листопада 2018 р.

 В.І.Давидчук